

A BESENYŐK *PECINACI* NEVE REGINO VILÁGKRÓNIKÁJÁBAN

Regino 908-ban befejezett világkrónikájában a magyar honfoglalásról szóló elbeszélésében megemlíti a besenyő népséget is: „Az említett népet tehát [...] saját lakhelyeikről kiűzték a vele szomszédos népek, akiket besenyőknek neveznek...”¹ A latin nyelvű szöveg kiadója, Friedrich Kurze a *pecinaci* névalakot tartotta elsődlegesnek, de közölte a kézirati variánsokat is: *pecenaci* és *petinati*.

A kutatásban tartja magát az a vélemény, mely szerint Regino bizánci forrásból ismerte meg a besenyők elnevezését és a magyarok elleni háborújukról szóló hírt. Feltételezik, hogy nyugaton ismert volt egy olyan bizánci eredetű feljegyzés, amelyben ezek az események is benne voltak.² A besenyők hírének egy bizánci követ vihette nyugatra, egyes vélemények szerint Lazarus püspök volt, aki Arnulf császár (keleti frank király 887–899, római császár 896–899) udvarában járt, és aki a Fuldai Évkönyvek szerzőjének is forrása volt.³ Regino esetében azonban nem dönthető el, hogy ki tájékoztatta, feltételezik, hogy más bizánci forrás jutott el hozzá, mint ami Fuldába.⁴ A magyar–besenyő összecsapás és a magyarok Kárpát-medencébe vonu

¹ KURZE, F. (rec.): *Reginonis abbatis prumiensis chronicon*. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum (MGH SS rer. Germ. [50.]). Hannover 1890, 132; *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai*. Összeállította: GYÖRFFY GY. Budapest 2002 (4. kiad.), 199.

² PL. MACARTNEY, C. A.: *The Magyars in the Ninth Century*. Cambridge 1930, 70/1. jegyzet; KOZLOV, S. A.: „K voprosu o datirovke pojavlenija pečenegov v Nižnem Dunaje”. *Vizantijskij Vremennik* 71 (96) 2012, 68–69; SZABADOS GY.: „A legyőzött magyarok mint hódítók? A De administrando imperio és az antik népvándorlások modellje” in *A Kárpát-medence, a magyarság és Bizánc. The Carpathian Basin, the Hungarians and Byzantium*. Szerk. OLAJOS T. (KOVÁCS SZ. és SZABÓ P. közreműködésével) Szeged 2014, 262; NAZARENKO, A. V. (sost., perév., komment.): „Zapadnoevropejskie istočniki”. in *Drevnjaja Rus' v svete zarubežnyh istočnikov*. Tom. IV. Red. DŽAKSON, T. N.–KONOVALOVA, I. G.–PODOSINOV, A. V. Moskva 2010, 129/ 35. jegyzet.

³ PL. HARMATTA J.: „A honfoglalás mai szemmel”. *Magyar Nyelv* 94/2 (1998), 148.

⁴ Mivel a Fuldai Évkönyvek és Regino tudósításai különböznek, az előbbiből teljesen hiányzanak a besenyők, ezért gondolják többen, hogy nem Lazarus, hanem egy másik, számkra ismeretlen bizánci személy lehetett Regino informátora. PL. TAKÁCS Z. B.: „A magyar honfoglalás előzményeiről”. *Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője* 27 (2002), 202–203; Uő.: „A magyar honfoglalás besenyő háttere”. in *Függőkert. Orientalisztikai Tanulmányok*. Szerk. CSIRKÉS F.–CSORBA GY.–SUDÁR B.–TAKÁCS Z. B. Budapest 2003, 22;

lásának a téves, 889. évre tett leírását többféleképpen is próbálták megfejteni, az egyik feltevés szintén feltételezi a bizánci előképet. Eszerint Regino forrása az alexandriai évszámítást követte, és nyugaton nem mindenki volt tisztában az átszámítással, ezért ebbe hiba csúszhatott, így jött ki a 889.⁵ Regino feltételezett bizánci forrását azonban közelebről nem ismerjük, ezért aztán, mint például legutóbb Szergej Kozlov is megjegyezte, ez a nézet inkább csak hipotézisnek tekinthető, de szerinte még ez a hipotézis is valószínűbb, mint az a feltevés, hogy közvetlen besenyő, vagy magyar hírforrás jutott el Reginóhoz. A közvetlen besenyő híradás ellen szerinte az szólhat, hogy a besenyők 900 körül túl távol voltak a német területektől, a magyar ellen pedig az, hogy a Reginónál olvasható *pecinaci* névben nem a magyar 'besenyő' elnevezés tükröződik.⁶

Úgy gondolom, hogy mutatkozik lehetőség más magyarázatra is: ez a *pecinaci* forma az eredeti török népnévből szláv nyelvi közvetítéssel is eljuthatott Reginóhoz.⁷ A következőkben ezt szeretném bemutatni. Ez a kérdés azért fontos, mert így a magyar honfoglalást megelőző magyar-besenyő háború körüli kérdések tisztázásához járulhat hozzá.

A besenyők eredeti elnevezése egy tör. **bečenek*, **bečinek*, **bačinaq* 'sógor-nemzettség' lehetett.⁸ A besenyő népnév viszonylag sok, és különböző nyelvű középkori

---

SZABADOS GY.: *Magyar államalapítások a 9–11. században*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 26.) Szeged 2011, 144. Az elmélet hipotetikusságára és bizonyítatlanságára mutatott rá TÓTH S. L.: *A magyar törzsszövetség politikai életrajza (A magyarság a 9–10. században)*. Szeged 2015, 347–349.

⁵ Pl. RATKOŠ, P.: „Vzťahy naddunajských slovanov a starých maďarov v rokoch 881–1018”. *Historický Časopis* 35/6 (1987), 802–803. Másképpen is lehet magyarázni a téves évszámot: GYÖRFFY GY.: „A besenyők európai honfoglalásának kérdéséhez”. *Történelmi Szemle* 14/3–4 (1971), 282–283.

⁶ KOZLOV, *i. m.* 69.

⁷ Erre már utalt például Györffy György is, de részletesebben nem indokolta meg álláspontját. GYÖRFFY GY.: „A magyar honfoglalás kérdéseiről”. *Magyar Tudomány* 35/3 (Új folyam) (1990), 298.

⁸ NÉMETH GY.: *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Második, bővített és átdolgozott kiadás. Közzéteszi BERTA Á. Budapest 1999, 85; TAKÁCS Z.–VÖRÖS G.: „Megjegyzések a besenyők korai történetéhez”. in *A népvándorlaskor fiatal kutatói 8. találkozójának előadásai*. (Veszprém, 1997. november 28–30.) Szerk. S. PERÉMI Á. Veszprém 1999, 228; PRITSAK, O.: „The Pečenegs. A Case of Social and Economic Formation”. *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 1 (1975), 211; RÁSONYI, L.: „Turcs non-islamiséés en en Occident (Péčhénègues, Ouzes et Qiptchaqs et leur rapports avec les Hongrois)”. in ROEMER, H. R.–SCHARLIPP, W.-E. (eds.): *History of the Turkic Peoples in the Pre-Islamic Period. Histoire des Peuples Turcs à l'Époque Pré-Islamique. (Philologiae et historiae turcicae fundamenta 1.)* Berlin 2000, 304; GOLDEN, P. B.: *An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Ethnogenesis and State Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*. Wiesbaden 1992, 264; RÓNA-TAS, A.–BERTA, Á. (with assistance of KÁROLY, L.): *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian*. I. Wiesbaden 2011, 121–122.

forrásban maradt fenn: tibeti: *be-če-nag*⁹; muszlim: például Ibn Khurdádzbih (*bağānāk*), Ibn Ruszta (*al-bağānākīya*)¹⁰; bizánci: például *De administrando imperio* (=DAI) c. 1, c. 2. (*Πατζινακίων, Πατζινακίται*), Nikolaos Mystikos (*Πατζινακίτας*), *Anonymus de re militari* (10. sz.) ([ε'ις] *Πατζινακίαν*)¹¹; héber: BCRH (*Bacrah*) *Bacnah, PYCNQ (*Picnak*)¹²; örmény: *pacinnak*¹³; grúz: *pačanig, pecinak*¹⁴; oszét: *bedžänäg*¹⁵; ó-keleti szláv (óorosz): *печенѣгы, печенѣгомѣ*¹⁶; latin: például Liudprand (Antapodosis I. 11.): *Pizenacos* [*Pizenaci*], Querfurti Bruno: *Pezenegos* [*Pezenegi*], Merseburgi Thietmar: *Pezineigos* [*Pezineigi*], *Pecinegis*, (*ex*) *Petineis* (*Pecineis*), (ab) *Pedeneis*; Brémai Ádám: *Pescinagos* [*Pescinagi*], *Poscinagos*, *Postinagos*; Petrus Diaconus: *Pizinacis* [*Pizinaci*], Annalista Saxo: *Pincinatorum*

⁹ BACOT, J.: „Reconnaissance en haute Asie septentrionale par cinq envoyés Ouigours au VIIIe siècle”. *Journal Asiatique* 244 (1956), 147. A kínai *pej-zsu* (*bei-ru*) (7. század) esetleg szintén a besenyők nevének egy korai feljegyzése, vö. PRITSAK, *i.m.* 211.

¹⁰ DE GOEJE, M. (Ed.): *Kitāb al-masālik wa'l-mamālik auctore Abu'l-Kāsim 'Obaidallah ibn 'Abdallāh ibn Khordādhbeh accendut excerpta e Kitāb al-Kharādj auctore Kodāma ibn Dja'far*. (Bibliotheca Geographorum Arabicorum 6.) Leiden 1889, 31 (Ibn Khurdádzbih); LEWICKI, T. (Ed.): *Źródła arabskie do dziejów słowiańszczyzny*. Vol. II. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, 26 (Ibn Ruszta). A besenyők további muszlim forrásokban: pl. SCHAMILOGLU, U.: „The Name of the Pechenegs in Ibn Ḥayyān’s al-Muqtabas”. *Journal of Turkish Studies* [*Turks, Hungarians and Kipchaks. A Festschrift in Honor of Tibor Halasi-Kun*. Guest Ed. OBERLING, P. Assist. Ed. BUTASH, G. C.] 8 (1984), 217–219.

¹¹ MORAVCSIK GY. (Ford., bev., jegyz.): *Bíborbanszületett Konstantín: A birodalom kormányzása*. Budapest 1950, 48. (Reprint kiadása, OLAJOS T. tanulmányával: Budapest 2003.); MORAVCSIK GY.: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest 1984, 25 (Nikol. Myst. 23. levél), 73 (*De re militari*); további adatok: MORAVCSIK, GY.: *Byzantinoturcica*. II. Berlin 1958², 247–249.

¹² KOKOVCOV, P. K.: *Evrejsko-hazarskja perepiska v 10 veke*. Leningrad 1932, 32 (text), 102 (ford.), 110/32. jegyzet („József-levél”, hosszabb változat); SPITZER, S. J.–KOMORÓCZY G.: *Héber kútforrások Magyarország és a magyarországi zsidóság történetéhez a kezdetektől 1686-ig*. Budapest 2003, 66 (Joszippon). A Schechter-féle szöveg PYYNL *PSNYK népnéve is vonatkozhat a besenyőkre. KOKOVCOV, *i.m.* 117/3. jegyzet; GOLDEN, P. B.: „The Migration of the Oğuz”. *Archivum Ottomanicum* 4 (1972), 77; GOLB, N.–PRITSAK, O.: *Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century*. Ithaca–London 1982, 113, 128.

¹³ RÁSONYI, *i.m.* 305; RÓNA-TAS–BERTA, *i.m.* 121; BANG, W.: „Über den Volknamen Besenyö”. *Türán* 1918, 436–437. A nyugati örmény *badzenig* (*badzounag*) található például Edesszai Máté krónikájában. *Chronique de Matthieu d'Édesse* (962–1136). *Avec la continuation de Grégoire le prêtre jusqu'en 1162*. Trad., notes: DULAURIER, É. Paris 1858, 89, 169.

¹⁴ ISTVÁNOVITS, M.: „Georgian Data Bearing on the History of the Petchenegs”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 16/3 (1963), 319–323.)

¹⁵ RÁSONYI, *i.m.* 305; GOLDEN, *An Introduction*, 264.

¹⁶ *Povest' vremennyh let*. Tom 1. Tekst i per.: LIHACĚV, D. S.–ROMANOV, B. A. Otv. red.: ADRIANOVA-PERETC, V. P. Moskva–Leningrad 1950, 33, 34.

[*Pincinati*], Anonymus Gallus: *Pincinakitis*¹⁷; magyar: *besenyő*; középkori magyarországi latin nyelvű forrásokban: *Bessi*, *Bisseni*, *Besseni*.¹⁸

A Reginónál olvasható *pecinaci* első ránézésre is emlékeztet az feltételezett eredeti (ó)török **bečinek*, **bečenek* stb. alakokra. Azonnal feltűnik viszont, hogy a krónikás *p*-vel írta a népvét. A 10. században a **bečinek* alakban csak szókezdő */b/*-t tudunk feltételezni, a */p/*- megjelenését csak későbbi időből ismerjük egyes török nyelvekben, például a csuvasban. A magyar 'besenyő' alak is ezt erősíti meg.¹⁹ Ezért az átírásban kereshetjük a *p*- eredetét. Róna-Tas András a középgörög írásmóddal magyarázta a besenyő népnév egyes változatait, például a Liutprandnál szereplő *Pizenaci* névalakot. A bizánciak az idegen nyelvi */b/*-t *π*-vel, esetleg *μπ* betűkapcsolattal írták át.²⁰ A besenyő népnév egyes lejegyzései valóban bizánci közvetítésűek, Liutprand mellett meg lehet említeni a szintén 10. századi Joszippon-könyvet (*Picnak*)²¹, de az óorosz évkönyvekben, (és esetleg az örmény és grúz forrásokban) szereplő névalakok is tükrözhetnek valamilyen mértékű bizánci hatást. A *p*-vel írt 'besenyő' nevek másik részénél azonban nem tudjuk egyértelműen bizonyítani a bizánci hatást (Querfurti Bruno, Thietmar, Brémai Ádám), és ezek közé tartozik Regino adata is (a *p*- azt is jelzi, hogy ha azt bizánci forrásból ismerte meg, akkor nagyon valószínű, hogy csak írott formában találkozhatott vele, mert élőszóban az eredeti szókezdő *b*- hangzott).

¹⁷ BECKER, J. (Hrsg.): *Die Werke Liudprands von Cremona*. (MGH SS rer. Germ. [41.]) Hannover–Leipzig 1915³, 9; BIELOWSKI, A. (Ed.): *Pomniki dziejów Polski*. Tom I. (*Monumenta Poloniae Historica* (=MPH) Series Nova.) Warszawa 1960, 224 (eredeti kiadás: Lwów 1864) (Querfurti Bruno); HOLTZMANN, R. (Hrsg.): *Thietmari Merseburgensis chronicon. Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre korveier Überarbeitung*. (MGH SS rer. Germ. N.S. 9.) Berlin 1935, 382; SCHMEIDLER, B. (Hrsg.): *Magistri Adam Bremensis gesta hammaburgensis ecclesiae pontificum. Adam von Bremen: Hamburgische Kirchengeschichte*. Hannover–Leipzig 1917, 80; HOFMANN, H. (Hrsg.): *Chronica monasterii cassiniensis*. (MGH SS 34.) Hannover 1980, 477 (1097. év) (Petrus Diaconus); *Die Reichschronik des Annalista Saxo*. (MGH SS 37.) Hannover 2006, 485 (1091–1092. év); MPH I, 403 (Gallus Anonymus).

¹⁸ Pl. *Bessi*: „Legenda maior Sancti Stephani regis”. in *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis arpadianae gestarum* (=SRH). Ed. SZENTPÉTERY, E. vol. II. Budapest 1938, 389; *gens Byssenorum*: „Legenda minor Sancti Stephani regis”. uo. 397; *Bissenil/Besseni*: „Chronici hungarici compositio saeculi XIV”. *SRH* Vol. I. Budapest 1937, 348. A magyarországi forrásokban nem jellemző, de nyugaton használt *Picenati* forma Anonymusnál előfordul, uo. 66.

¹⁹ RÓNA-TAS–BERTA, *i.m.* 122.

²⁰ RÓNA-TAS–BERTA, Uo. Ilyen példákat könnyen találunk a 9–12. századból: DAI c. 42.: *πέχ* nyugati türk 'beχ' ('béğ'), *μπέης* 'bej' formában is, 'Απελχασήμ' 'Abulkászim (Abū'l-Qāsim), 'arab személynév' (Anna Comnena). GOMBOCZ Z.: „A besenyő népnévről”. *Magyar Nyelv* 12 (1916), 281; MORAVCSIK GY.: *Bevezetés a bizantinológiába*. Budapest 1966, 55.

²¹ SPITZER–KOMORÓCZY, *i. m.* 66.

Nem a besenyő népnév az egyetlen ilyen eset, ahol nyugati forrásban *b-* helyett *p-*t találunk, ilyen például Willemus de Rubruc útijelentésében Baskíria *Pascatur* lejegyzésű alakja.²²

A szó közepén a *c* egy idegen nyelvi *č*-t jelöl. Ezt a *č*-t pontosan jelzik a bizánci szerzők *tz* (τζ) betűkapcsolatai.²³ A muszlim források *dž*-vel adják vissza. Az ó-keletiszláv (óorosz) lejegyzésben szintén pontosan megjelenik a *č* (a tibeti, grúz alakokban szintén).

A szóvégi *-k* a muszlim szerzőknél gyakori. A görög nyelvű forrásokban szintén *-k* fordul elő, a latin nyelvű forrásokban *-k* és *-g*. Az ó-keletiszláv (óorosz) *Régmúlt idők elbeszélésében* (PVL) szintén a *-g*-re végződő alakokkal találkozunk. Nem lehetetlen, hogy a 10. század végi–11. századi *pezenegos*, *pecinegis* stb. formák nyugati megjelenésében az ó-keletiszláv (óorosz) alakok is szerepet játszottak,²⁴ Querfurti Bruno ugyanis járt a Ruszban és a besenyőknél is, de Thietmar és Brémai Ádám is pontos információkkal rendelkezett a Ruszról (igaz, az óorosz alak írott változatát csak a 12. század elejéről ismerjük).

Ami azonban különösen fontos a *pecenaci* (*pecinaci*) népnév forrása szempontjából, az a szó vége. A *ci* (többes szám) takarhat egy ósszláv *-*ci* végződést is, amely a II. palatalizáció eredményeként alakult ki. Ez a változás különböző szláv nyelvekben megfigyelhető, nemcsak az ósszlávban. Például az ószláv (óegyházi szláv) I. névszóragozásában a *k*, *g*, *ch* az utánuk következő *i*, *e* hatására *c'*, *dz'* lett.²⁵ A nem szláv **bečenek*, **bečinek* stb. nevet is ilyen paradigma szerint ragozhatták. Mivel a 10. század elején a különböző szláv nyelvek (nyelvjárások) között a különbségek még egészen kicsik voltak, az ószláv alakok az egész szláv nyelvterületre vonatkozóan figyelembe vehetők.

²² *Sinica Franciscana*. Vol. I. *Itinera et relationes Fratrum Minorum saeculi XIII et XIV*. Red. A. VAN DEN WYNGAERT. Quarrachi–Firenze 1929, 181 (*Pascatu*), 218–220 (*Pascatur*, *Pascatir*), 269 (*Pascaver/Pascacier*).

²³ A *tz* idegen nyelvi *č* vagy *c* átírására szolgált. Pl. τζιτζύκιον, a tör. *čiček* 'virág' szóból (személynévként is, és egy ruhaféle neve is), Κουαρτζιτζούρ Küerci csur 'egy besenyő törzs neve' (DAI c. 37), Βουλατζοπών szintén besenyő törzsnév (DAI c. 37), második felében a tör. *čoban* 'juhász' szó lehet (GOMBOCZ, *i.m.* 282; MORAVCSIK, *Bevezetés*, 55), γριντζάρι, vö. ószl. *grъnъčarъ* 'gerencsér' (*Diplomata Hungariae Antiquissima*. Ed. GYÖRFFY, GY. I, 85)

²⁴ Alekszandr Nazarenko elkülöníti a Querfurti Bruno, Thietmar és Brémai Ádám munkáiban található 'besenyő' népneveket azoktól a latin nyelvű forrásoktól, amelyek szerinte a népnév bizánci közvetítésű alakjait mutatják (ide sorolja Regino adatát is), és a fentebb említett három szerző esetében az ó-keletiszláv (óorosz) alakok közvetlen hatását látja. NAZARENKO, *Zapadnoevropejskie istočniki*, 129/35. jegyzet.

²⁵ Pl. ószl. Nom. sg. *чЛОВѢКЪ* > Nom. plur. *чЛОВѢЦИ*, Loc. sg. *чЛОВѢЦѢ*, Loc. plur. *чЛОВѢЦѢХЪ*, Nom. sg. *вѢКО* > loc. sg. *вѢЦѢ*, Loc. plur. *вѢЦѢХЪ*. Pl. BALECZKYE.–HOLLÓS A.: *Ószláv nyelv*. Budapest 1985, 98; ma beszélt szláv nyelvekből egy példa: szlk. *slovák* 'szlovák férfi', *slováci* 'szlovákok'.

Az ó-keletiszláv (óorosz) alaknak is van palatalizációt mutató formája (Nom. plur. *печенѣзи*, Nom. sg. *печенѣзинъ*, Acc. sg. *печенѣзина*, melléknévként: *печенѣжъскый*)²⁶, ami a nem palatalizált *-g-*-t tartalmazó változattal együtt fordul elő a PVL-ben. Az eredeti alak a *печенѣгы* volt, de ragozáskor bizonyos esetformákban *ѣ*, *и* előtt *k > c'*, *g > z'*, *ch > s'* váltakozás történt.²⁷ Az óoroszban más népnevek esetén is találkozunk a II. palatalizációt mutató formákkal (például a PVL-ben a varégek *varjazi* és a karolingok *koroljazi* nevével).²⁸ A korai ó-keletiszláv (óorosz) példák alapján teljes mértékben feltételezhetjük a szláv nyelvterület más részein is az ilyen formákat mutató idegen eredetű népneveket, így a besenyők nevének esetében is.

A besenyők neve elsősorban a közelükben lakó szlávoknál volt ismert, főleg a Rusz déli részén, a Dnyepertől a Kárpátokig, valamint az Al-Dunánál, a román alföldön. A Bizánci Birodalom és a Rusz besenyő szomszédjairól viszonylag sok híradást ismerünk, a 10. század elejétől kezdve.²⁹ Ezért a dunai bulgárokról is feltételezhetjük, hogy használták ezt az elnevezést, bár írott említése nem maradt ránk. A keleti és déli területen kívül a nyugatabbra lakó szlávok előtt sem lehetett azonban teljesen ismeretlen, például a morvák tudhattak a besenyőkről, akár a magyaroktól is. Besenyőkhöz kapcsolható helyneveket ismerünk a mai Ukrajnában, Lengyelországban, Bulgáriában, Romániában, Moldáviában és Magyarországon is.³⁰ A népnév nyugati feltűnésében a besenyők elől a Kárpát-medencébe vonuló magyarok szerepét kell kiemelni, nyilván a helyi és környékbeli lakosság elsősorban tőlük ismerte meg a besenyők nevét. Ha a **bečenek* stb. alakokból indulunk ki, akkor ez azt is jelenti, hogy a magyaroknál a 9–10. század fordulóján még ismert és használatban volt az eredeti török önelnevezés, később a magyar nyelvi környezetben úgy tűnik, hogy nem ez,

²⁶ PVL I. *i.m.* 14, 31, 84. A szlavisztikai vonatkozásokban nyújtott segítségért Balázs L. Gábornak tartozom köszönettel.

²⁷ Pl. Dat., Loc. sg. *руцѣ* 'kézben', 'kéznek', Loc. sg., Nom. plur., Loc. plur. *вълциѣ*, *вълци*, *вълциѣхъ* 'farkasban', 'farkasok', 'farkasokban'. Jellemző, hogy a főnévi tövek nem voltak egységeseek, például a *рука* esetében egyes esetekben *рук-*, máskor *руц-* (*руц-*) volt. BIHARI J.–H. TÓTH I.: *Bevezetés a russzisztikába*. Budapest 1988³, 101–102. A *печенѣгы*, *печенѣзи* formák is pontosan ezt a jelenséget tükrözik.

²⁸ PVL I., *i.m.* 10. de más helyen (pl. 18), *varjagi*. A *karoling* természetesen eredetileg nem népnév, de az évkönyvíró így szerepelteti, a népek felsorolásában, mintegy népként.

²⁹ Pl. PVL I., *i.m.* 31 (text), 228 (ford.); a szöveghely részletes elemzése: BALOGH L.: „A magyarság a kelet-európai nomád népek sorában” in *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája*. Ford. FERINCZ I.; Jegyz., tan., BALOGH L., FERINCZ I., FONT M., KOVÁCS SZ., POLGÁR SZ., ZIMONYI I. Budapest 2015, 290–294.

³⁰ RÁSONYI, *i.m.* 307–309; TRYJARSKI, E.: „A Note on the Relations between the Pechenegs and Poland”. in *Studia Turcica*. Ed. LIGETI, L. Budapest 1971, 467–468; SPINEL, V.: *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*. Leiden–Boston 2009, 312, 316. Az ószl. *пашеногъ* 'sógor' szó valószínűleg szintén a besenyők nevével függ össze. GOLDEN, *An Introduction*, 264.

hanem egy másik változata a **bäcänä*γ vagy **bäsänä*γ vált általánossá, legalábbis a *besenyő*, *besnyő* helynevek erre utalnak.³¹

Ezek után érdemes újra összegezni, hogy mit tudhatunk Regino lehetséges „besenyő” forrásairól. Mivel fentebb már láttuk, hogy a bizánci közvetítés ténye kérdéses, érdemes figyelmünket Észak-Itália vagy a frankok keleti peremterület felé fordítani. Györffy a már említett tanulmányában Liudwardot, Vercelli püspökét tartotta az egyik ilyen lehetséges közvetítőnek, akit a magyarok egy rövid ideig fogságukban is tartottak a 899–900-ban Észak-Itáliában, miután Arnulf császár kérésére indítottak hadjáratot arra a területre. A magyarok ekkor Pannonián haladtak keresztül, ahol feltehetően szláv (pannon-szláv nyelvű) vezetőik és tolmácsaik voltak, az egyébként Arnulf fennhatósága alatt álló területen, és ők közvetíthették a magyaroktól származó információkat a lombardiaiaknak. Ha Liudwardot gondoljuk a hír lehetséges továbbítójának, akkor olyan személyről van szó, aki személyesen találkozott magyarokkal, illetve szláv nyelvű tolmácsaikkal. De természetesen más, általunk ismeretlen személy is lehetett, akitől Lombardiába, majd onnan Lotharingiába jutott a híradás, és a besenyő népnév.³² Györffy véleményével szemben Szádeczky-Kardoss Samu elutasította Liudward közvetítő szerepét, mivel a forrás egyértelműen közli róla, hogy a magyarok megölték, tehát nem tért haza a fogságból, és így nem is vihetett híreket Lombardiába. Viszont szóba jöhet Salamon konstanzi püspök, valamint Hatto mainzi érsek. Utóbbi kapcsolatban állt Reginóval, és barátságban volt Salamon püspökkel is, aki járt Észak-Itáliában, valamikor a 900 utáni években (egyébként később Hatto is), így lehetősége nyílt híreket szerezni a közelmúlt eseményeiről, akár a magyar hadjáratról is. Az, hogy Salamon tudott az észak-itáliai magyar hadjáratról, kiderül Dado verduni püspökhöz írt leveléből. Dado különben közvetetten kapcsolatban állt Reginóval, pontosabban pártfogójával, Rathbodus trieri érsekkel, tehát ebből az irányból is érkezhettek információk Reginóhoz. A magyarokkal közvetlenül tárgyaló személyekről nincsen konkrét híradás, de például szóba jöhet Adalhard veronai püspök és Berengár király is. Utóbbi 904-ben is találkozott a magyarok követeivel, és ugyanekkor járt nála Salamon püspök is.³³ Hansgerd Göckenjan szintén Hatto mainzi érsek szerepét tartotta valószínűnek, valamint említi még Adalbero augsburgi püspököt. Ők már 892-ben Arnulf közeli bizalmasai voltak, amikor a magyarokkal szövetekezett a morvákkal szemben. A két főpaphoz

³¹ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I. Főszerk. BENKŐ L. Szerk. KISS L.–PAPP L. Budapest 1967, 288: a legkorábbra keltezhető adat: *Beseneu* (szn.) (1130–1140/13. sz.). Az oklevelekben is elég gyakran találkozunk a gestákból is ismert *bisseni* stb. megnevezéssel. Az okleveles adatok egybegyűjtve: GYÖRFFY GY.: „Besenyők és magyarok”. in *Uő.: A magyarság keleti elemei*. Budapest 1990, 123–167.

³² GYÖRFFY, A magyar honfoglalás kérdéseiről, 298.

³³ SZÁDECZKY-KARDOSS S.: „Még egyszer Regino és a korabeli magyarság”. in *Az Alföld a 9. században*. Szerk. LŐRINCZY G. Szeged 1993, 227–230.

később is minden fontos hír eljuthatott a magyaroktól, mivel Arnulf udvara folyamatosan kapcsolatban volt velük. Az azonban kérdéses, hogy személyesen is találkoztak a magyarok követeivel.³⁴

Összegzésként megállapítható, hogy: 1. Regino *pecinacil/pecenaci* népnéve a besenyők első említése a nyugat-európai latin nyelvű irodalomban. Az itt olvasható népnév nem feltétlenül bizánci forrásból, hanem jó eséllyel szláv (pannon-szláv) közvetítéssel jutott el Reginóhoz, legnagyobb valószínűséggel a magyaroktól kiindulva. 2. Erre a közvetítésre legnagyobb esély akkor volt, amikor a magyarok éveken át kapcsolatban voltak Arnulf császárral, leginkább 900 és 905 között. Több egyházi személyről tudunk, akik közvetíthették a népnévet Regino felé. 3. A fentieket figyelembe véve ez azt is jelenti, hogy Regino adata független a bizánci forrásoktól, és egyúttal meg is erősíti azok értesüléseit a kárpát-medencei honfoglalást megelőző besenyő–magyar háborúról.

---

³⁴ GÖCKENJAN, H.: „A német évkönyvek híradásai a magyar honfoglalásról”. in *A honfoglaláskor írott forrásai*. (A Honfoglalásról Sok Szemmel 2.) Szerk. KOVÁCS L.–VESZPRÉMY L. Budapest 1996, 134–136.

The Ethnonym *Pecinaci* (Pechenegs) in the Chronicle of Regino

Regino's passage on the Pecheneg–Hungarian conflict is of crucial importance for the early history of the Hungarians. Regino was the first among the Latin authors who recorded the ethnonym *Pecinaci*. The aim of this paper is to analyse the ethnonym *Pecinaci* and determine how the information on the Pechenegs could reach Regino. There is a hypothesis among the historians that the information of the Pechenegs came to Regino through Byzantine mediation. But the Byzantine source of Regino is unknown. I suggest that the ethnonym *Pecinaci* reflects on a Slavic variant with the result of the second palatalization and it is probably not from Byzantine source. The final source of information came from the Hungarians. The information and the form of the ethnonym reached Regino via Northern Italy between 900 and 905 (or via the Hungarian–Moravian–Frankish borderland zone). The authenticity of Regino's passage on the Pechenegs and the Pecheneg–Hungarian war were corroborated by Byzantine and Muslim sources.